

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ РИНКУ ТА ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На правах рукопису

ПРИСТУПА Микола Пилипович

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ГОСПОДАРЮВАННЯ МАШИНОБУДІВНИСТВА
ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО РИНКУ І КОНВЕРСІЇ

Спеціальність 08.00.05 – Економіка, планування,
організація управління
народним господарством
та його галузями;
(промисловість)

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на здобуття вченого ступеня
кандидата економічних наук

Одеса - 1993.

Робота виконана на кафедрі економіки машинобудівної промисловості Одеського політехнічного університету.

Наукові керівники - член кореспондент
Санкт-Петербурзької інженерної академії,
доктор економічних наук,
професор Кругік А.Б.

Академік інженерної академії України,
доктор економічних наук,
професор Продіус І.П.

Офіційні опоненти - Академік академії інженерних наук,
доктор економічних наук
Бутенко А.І.

- кандидат економічних наук,
доцент Курісов С.О.

Провідна організація - Інститут економіки АН України

Захист відбудеться 23 серпня 1993 р. о 14 годині
на засіданні спеціалізованої Ради Д0 ІБ.67.01 по присудженню
вченого ступеня доктора наук в Інституті проблем ринку та економіко-екологічних досліджень АН України за адресою:
270044, Одеса, Французький бульвар, 29.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту.
Автореферат розісланий "20" Травня 1993 р.

Вчений секретар
спеціалізованої Ради
доктор економічних наук,
старший науковий співробітник

С.К.Жаричков

С.К.Жаричков

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00815181 (0)

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

I.1. Актуальність проблеми. В умовах розвитку ринкових відносин і конверсії зростає значення, проблеми формування відносно механізму господарювання машинобудівного підприємства, зповнення доопрацювальної самостійності основної виробничої ланки розширення економічної самостійності трудових колективів. Важливою умовою для успішного розв'язання даної проблеми являється наукова розробка цілої низки методологічних і методичних положень, підходів, зв'язаних з забезпеченням планованості і критеріально-цільової спрямованості розвитку виробництва. Специфічні особливості оборонного виробництва ставлять перед економічною наукою питання пошуку оптимального вирішення методів планування виробництва і реалізації продукції, розробки організаційної структури підприємств і впровадженням колективного самоуправління, пошуку шляхів стратегічного розвитку підприємств. В більшості випадків основна увага зосереджується на проблемі конверсії в загальнодержавному масштабі, а механізм перепрофілювання воєнного виробництва на цивільні потреби на рівні підприємства розроблені недостатньо.

Труди у розв'язанні поставлених перед дослідниками завдань поглиблюються тим, що при проведенні конверсії і переході до ринкових відносин підприємства оборонної промисловості попадають в трудніше становище порівняно з під-

приємствами цивільних галузей, так як скорочуються бюджетні সিгування, скорочуються науково-технічні програми воєнного потенціалу, збільшується рішлів кваліфікованих кадрів в малі підприємства і кооперативи, знижується зарплата працюючих робітників.

Без глибоко пропуманой стратегії і тактики конверсії замість очікуемого збільшення випуску конкурентоздатних товарів народного вжитку і насичення ринку може відбутися розвал найбільш організованого і високотехнологічного сектору нашої економіки, що приведе до масового безробіття і соціально-економічної нестабільності. Це пов'язано тим, що на протязі довгого часу ця тема являлася закритою і перші публікації стосовно проблем конверсії появилися тільки в останні роки.

1.2. Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є розробка науково-методичних рекомендацій по удосконаленню планування, прогнозування та економічного регулювання виробництва в умовах переходу по ринку і конверсії.

У зв'язку з поставленою метою передбачено рішення наступних завдань:

- дослідити причини низької ефективності промислового виробництва та механізм централізованого планування;
- розглянути роль роздержавлення та приватизації в загальному механізмі господарювання;

- виявити внутрішні протиріччя, притаманні колективному підприємству при приватизації;

- розробити форми і методи створення колективних підприємств;

- запропонувати методичні принципи урахування ступеню ризику управління капітальними вкладеннями на конвертованих підприємствах при випуску своєї продукції;

- розробити методичні принципи стратегії розвитку машинобудівних підприємства в умовах конверсії та ринку;

- вивчити економічний механізм ефективності конверсії.

Об'єктом дослідження являється механізм господарювання машинобудівних підприємств в умовах переходу до ринку та конверсії.

Предмет дослідження окреслює методологічні основи і методичні рекомендації в області формування механізму господарювання машинобудівного підприємства.

Методологія і методи дослідження. Методологічною основою дослідження стали праці провідних вітчизняних і закордонних вчених, які стосуються проблеми. Використані закони України, постанови державних і урядових органів, повідкові матеріали, застосовані економіко-математичні методи, експертні оцінки, графічні методи аналізу інформації, методи угруповань, системного аналізу, програмно-цільового підходу.

Наукова новизна основних положень дисертації полягає в тому, що:

- виявлено, що основними причинами низької ефективності

промислового виробництва являються не провінна роль суспільної власності і державного сектору економіки, а приїчята модель побутси господарського механізму, який являється частиною адміністративно-командної системи (АКС). В зв'язку з цим перебудова економіки повинна заключатися не в повній ліквідації державного сектору, а в демонтажі АКС, що дозволить визначити роль та сферу розвитку кожного із суб'єктів по критерію ефективності в умовах конкуренції між ними;

- визначена і обгрунтована роль роздержавлення і приватизації в загальному механізмі формування ефективності використання виробничого потенціалу, що дозволяє досягнути поставленої мети - формування ринку з концентрованим правом власності і твердою контролем за виробництвом з боку реальних суб'єктів власності;

- виявлені внутрішні протиріччя, що властиві колективній господарській ланці, такі як відсутність механізму, що стримує розвиток інфляційних процесів, байдужість до накопичення власності, несприйнятливості до науково-технічного прогресу, незацікавленість в розширенні обсягів виробництва, специфіку вибору критерія ефективності управлінських рішень, і визначені основні напрями їх реалізації в умовах розвитку ринкових відносин;

- виявлено, що створення високоефективної виробничої системи передбачає необхідність відмовлення від концепції планування і переходу до концепції плану-цілі, за допомогою якого власник доводить до господарського суб'єкту цілі, на досягнення яких повинна бути орієнтована його діяльність;

- розроблені методичні принципи стратегії розвитку машинобудівних підприємств в умовах конверсії та ринку і врахування

ступеню ризику управління капіталовкладеннями при випуску нової продукції на основі використання імітаційної системи;

- розкрито економічний механізм ефективності конверсії і запропонована концепція холдингової автоконверсії, що базується на випережувачому формуванні інжинірингового середовища.

Практична значимість. Основні методологічні і методичні рішення дають можливість оптимізувати формування нових організаційних структур на підприємствах і посилити їх орієнтацію на споживання продукції. Окремі положення роботи можна використати для доповнення вішповідних курсів економічних спеціальностей вузів.

Апробація роботи і реалізація результатів дослідження.

Основні положення дисертації доповідалися на науково-теоретичній конференції "Сучасні проблеми удосконалення виробництва" (Москва, лютий, 1988 р.); "Конверсія в машинобудуванні" (Одеса, вересень, 1991 р.), на засіданні секції НТР міждержавного об'єднання "Коммаш" (Санкт-Петербург, грудень, 1992 р.).

Ряд положень дисертації, що стосуються методів формування нових організаційних структур апробовані і впроваджені в Одеському ВО важкого кранобудування, а також використовуються в учбовому процесі в Одеському політехнічному університеті.

Публікації. З результатами дослідження було опубліковано 5 друкованих робіт, в т.ч. монографію, загальним обсягом понад 24 др. аркушів, з яких 16 др. арк. належать особисто автору дисертації.

2. СТРУКТУРА І КОРОТКИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Структура дисертації - робота складається з вступу, трьох глав, заключення, списку літератури та додатків.

У вступі обґрунтоване актуальність теми, визначені об'єкт, предмет і завдання дослідження, розкрита наукова новизна і практична значимість результатів.

В першій главі "Наукові аспекти розвитку механізму господарювання в машинобудуванні" розкривається економічний зміст організації планування в державному секторі економіки, його роль і місце в стабілізації економічного становища і соціальної обстановки в умовах переходу до ринкових відносин. Аналізується практика приватизації власності великих державних підприємств. Тут же розкриваються внутрішні протиріччя моделі колективної власності та колективного самоуправління.

У другій главі "Методичні основи стратегії розвитку і вибору організаційної форми виробництва" критично проаналізовано досвід розвитку машинобудівних підприємств в умовах конверсії та ринку. Розкривається механізм урахування ступеня ризику при випуску нової продукції. Запропоновані і обґрунтовані рекомендації по формуванню організаційних структур конверсійних підприємств в умовах різних форм власності. Запропоновані методичні передумови підвищення оперативності організаційних форм в умовах ринку.

У третій главі "Організація управління при конверсії на підприємствах машинобудування" розглянуто економічний механізм ефективності конверсії. Аналізується програма конверсії, запропоновано комплекс заходів, що спрямовані на розширення науково-дослідницьких та проектно-конструкторських робіт по цивільній тематиці. Розглядаючи історичний досвід конверсії на Заході і сучасної конверсії в республіці, автор приходить до висновку, що оборонні підприємства з великими труднощами адаптуються до умов,

в яких працюють кращі цивільні компанії. Приведені узагальнені характеристики різниці між воєнним та цивільним виробництвом. Даються конкретні державні заходи по забезпеченню високо результативної конверсії. Розглянута структура автоконверсії і колдінгової автоконверсії і дається приклад колдінгового виробничого об'єднання. На прикладі Одеського регіону розглядаються міські замовлення на поставку оборонним підприємствам продукції для заповнення першочергових регіональних потреб. Приведена імітаційна модель різних варіантів господарського механізму при конверсії.

У закінченні сформульовані основні висновки, пропозиції та рекомендації по результатам дисертаційного дослідження.

3. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

3.1. Дослідженні причини низької ефективності промислового виробництва і механізм централізованого планування. Аналіз роботи підприємств в нових умовах господарювання показує, що корінного повороту по поліпшенню становища, поки-що не відбувається. Взаємовідносини з керівними органами залишаються в основному ієрархічними, адміністративно-управлінськими. Фактично підприємства являються підрозділами з дуже звуженою самостійністю. Підприємствам делегуються ширші повноваження в області розпорядження основними фондами, планування, управління, реалізації продукції, використання коштів. В той же час розв'язання багатьох принципових питань залишається за міністерствами. Вони визнають через контрольні цифри темп і обсяги виробництва,

яку частину доходів залишити підприємству, що привело до дефіциту товарів, зростанню цін та економічно не правданому підвищенню оплати праці.

До останнього часу план був головним носієм командно-приказних методів управління. Удосконалення окремих елементів планування в рамках старої концепції, заміна одних показників іншими, не міняли зміст планування як елементу адміністративно-командної системи. Потрібно усвідомити об'єктивну необхідність реальної економічної самостійності трудових колективів.

При розробці нової концепції слід виходити з того, що централізоване директивне планування - це елемент господарського механізму в умовах, коли функції власника і користувача власності розділені і витікають з права власника розпоряджатися своїм майном для досягнення власних цілей. План в цьому випадку представляє собою систему цілей, керованих по господарюючого суб'єкта власником або його представником, на досягнення яких повинна бути спрямована діяльність підприємства. Відбувається заміна концепції планування "на нову - "план-ціль".

3.2. Розглянута роль роздержавлення і приватизації в загальному механізмі господарювання. Основу ринкових відносин складають вільні товаровиробники, котрі можуть виступати в ролі кооперативів, малих підприємств або цілих фірм. Для того, щоб вони були повноцінними суб'єктами ринкових відносин, необхідно орієнтувати їх діяльність на

здобуття прибутку і систематичне зростання капіталу, забезпечити самостійність в використанні майна, визначені виробничі програми, виборі постачальників і споживачів, оформуванні цін, розпорядженні походами, що залишаються після оплати податків, а також економічну відповідальність за результати господарювання не тільки поточним доходом, але й капіталом.

В умовах ринкової економіки держава повинна формувати свої походи не тільки від податків, але й як власник. У відповідності з цим державні підприємства, крім звичайних податків, повинні відраховувати плату за фонди, а загальний рівень податків може бути знизений. Тоді в трудових колективах державних підприємств буде більша заінтересованість вкладати майно для того, щоб не тільки отримати самостійність, але й не вносити плату за користування державним майном.

При роздержавленні і приватизації важливим для держави питанням про темпи і масштаби здійснюваних заходів. Вони повинні бути тісно пов'язані з загальним процесом переходу до ринку і його складовими елементами. Мова йде в першу чергу про нормалізацію грошового обігу і поступового демонтажу монопольних структур, розвиток елементів конкуренції. Приймаючи за основу роздержавлення і приватизації принцип платності в придбанні державної власності, слід мати на увазі, що темпи цього процесу будуть визначатися платіжеспособним попитом населення та комерційних структур

на засоби виробництва. При цьому багато залежить від умов викупу непаяння пільг, проведення реклами.

3.3. Виявлені внутрішні протиріччя, політаманні колективному підприємству при приватизації. В роботі показано, що існуючі форми приватизації дуже позировані, є багато різних обмежень, і на законодавчому рівні і на рівні повсякденних господарських рішень. Всі ці форми, починаючи з оренди, акціонування і закінчуючи викупом підприємства, не можуть вирішити проблему масовості приватизації, можливості перетворення у власника кожного працівника. Другим протиріччям являється незацікавленість колективного підприємства до збільшення власності, несприйнятливості до науково-технічного прогресу, розширення обсягів виробництва. Це протиріччя орієнтує учасників виробництва в першу чергу на зростання поточного споживання. Ще одне протиріччя відносин колективної власності заключається в специфіці вибору критерія ефективності управлінських рішень, що відбивається на характері економічної псевдінки господарюючих суб'єктів. Стосовно до умов колективного підприємства оцінка ефективності прийнятих рішень повинна будуватися виходячи із ступеня досягнення цілей діяльності даної ланки. А нею являється зростання тієї частини доходу, яка залишається в розпорядженні колективу.

*Стимули до ефективного використання засобів виробництва

модернізації виникають з появою ринку капіталів, який ще тільки зароджується і мало впливає на структуру інтересів. Ось чому для прискорення переходу до ринкових відносин потрібна активізація процесів створення акціонерних товариств.

3.4. Розроблені форми і методи створення колективних підприємств. На даному етапі економічної реформи базовою організаційною формою, в рамках якої здійснюється управління державною власністю, продовжує залишатися державне підприємство. Однак форми участі державних органів в управлінні підприємствами постійно змінюються. Формою управління, яка найбільше забезпечує волю підприємницької діяльності державного підприємства, являється передача того в повне господарське розпорядження колективу з виводом із відповідного міністерства і наданням можливості працювати в ринкових умовах. При цьому контроль з боку держави здійснюється на етапі вибору підприємств, готових до підприємницької діяльності, шляхом оформлення відповідної документації (рис. 1).

3.5. Запропоновані методичні принципи урахування ступеня ризику управління капіталовкладеннями на кон'юнкційних підприємствах при випуску нової продукції. В дисертації розроблені методичні основи використання економіко-математичного апарату для аналізу інвестиційної політики на машинобудівних підприємствах при конверсії виробництва. Дана методика призначена для вирішення конкретних завдань по аналізу і техніко-економічному обґрунтуванню організаційної структури підприємства в процесі переходу до ринкових відносин.

В дисертації показано, що методи розрахунку по-різному чутливі до помилок в оцінках. Якщо оцінка стосується окладних

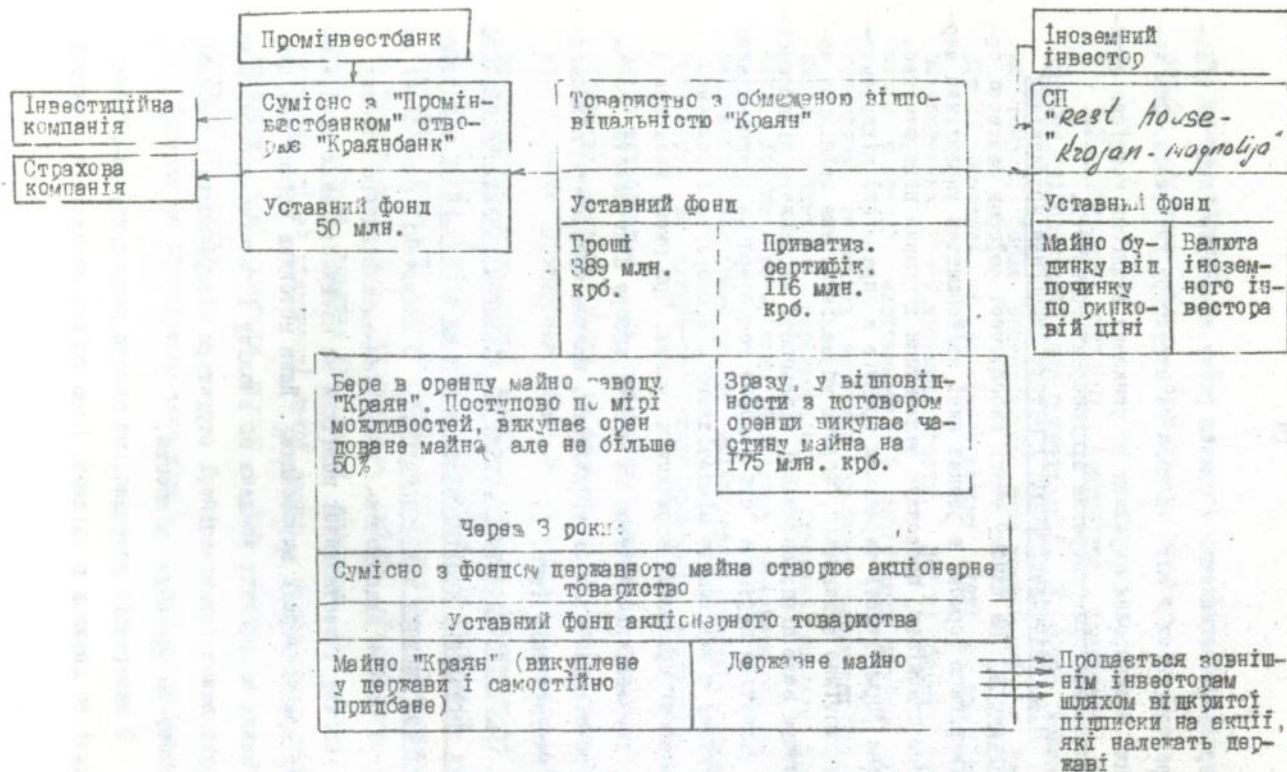

Рис. І. Структура товариства з обмеженою відповідальністю "Крайн"

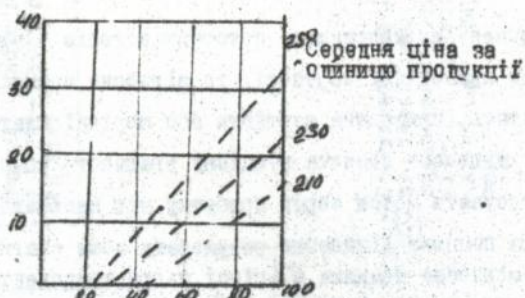
компонентів, наприклад поточних доходів і витрат, і застосовується це приведеної вартості, то відносна помилка в кінцевому результаті (приведена вартість або щорічні платежі) буде такою, як і відносна помилка в оцінці згаданого компоненту. Якщо знову застосувати метод норми прибутку від капіталовкладень, то відносна помилка кінцевого результату може стати значно більшою, ніж відносна помилка в оцінці цього компоненту.

На рис. 2 показана залежність норми прибутку на капіталовкладення від ціни продажу продукції і коефіцієнту використання виробничих потужностей. При дослідженні проблем окупності діаграма допомагає прослідкувати зміни багатьох інших компонентів.

3.6. Розроблені методичні принципи стратегії розвитку машинобудівних підприємств в умовах конверсії та ринку. В умовах розширення прав і самостійності підприємств виникає потреба звернутися до питань стратегічного планування і управління. Вихідною посилкою для вироблення стратегії являється визначення цілей підприємства, тобто кінцевого пункту, якого необхідно досягнути в певний період часу (рис. 3).

Використання імітаційної системи дозволяє швидко і ефективно виділити ті комбінації показників, які на модельному рівні дають задовільні, з точки зору користувача, потуження планових траєкторій. Імітаційна система розглядається нами як окупність спеціаліста-експерта та модельного комплексу, який складається із імітаційної моделі зовнішнього середовища, імітаційної моделі підприємства і механізму погодження моделей. Участь експертів у розв'язанні конкретного завдання вибором значно поліпшує справу, оскільки вони приймають рішення і дають рекомендації.

Норма прибутку
вiд капiталовкля-
чень

Коефіцієнт використання виробничих потужностей

Рис. 2. Залежність норми прибутку на капіталовкладення від ціни продажі продукції і використання виробничих потужностей

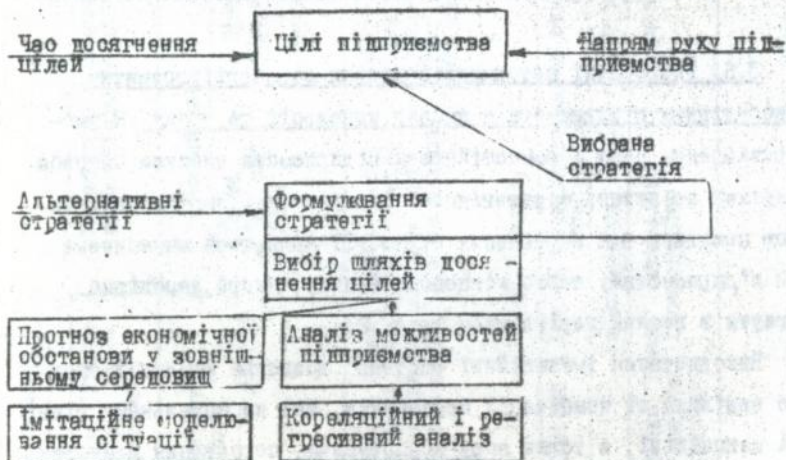

Рис. 3. Процес вироблення стратегії розвитку підприємства

ручниць неформальними правилами вибору в певній ситуації.

Формалізований список імітаційної моделі підприємства (ІМП) задовілься сімейством множинностей:

$$\text{ІМП} = \{N, H, V, T\}.$$

де $N = \{N\}$ - множинність напрямів визначення стратегії розвитку;

H - множинність характеристик (показників) напрямів;

V - множинність типів взаємодії;

T - множинність моментів часу у взаємодії.

Механізм погодження зводиться до оперативності процесу координації. Користувач одержує інформацію від підприємства і зовнішнього середовища і вибирає гіпотезу, засновану на одній інформації. Процес погодження закінчується, як тільки система взаємовідносин прийде в такий стан, при якому показники підприємства близькі до своїх верхніх границь.

$$X^T \rightarrow L^T$$

де X^T - обсяг продаж продукції в T -му році;

L^T - верхня границя виробництва продукції.

Якщо L^T представляє собою границю, обумовлену, наприклад, обмеженістю ресурсів, потужності і т.п., то відповідна перемінна X^T може виходити на цю границю $|X^T = L^T|$

Даний алгоритм дозволяє підприємству в умовах ринкової економіки вирішити завдання про доцільність випуску нових видів продукції, в тому числі в перспективі з урахуванням попередньої підготовки та орієнтації на її випуск.

3.7. Розкрито економічний механізм ефективності конверсії

В період економічної кризи особливу актуальність викликає проблема форсованої конверсії з малим стартовим капіталом і максимальним використанням потенціалу оборонних підприємств. В дисертації розроблена схема конверсії воєнно-промислового комплексу регіону (рис. 4).

Традиційна конверсія оборонних підприємств зводиться до збільшення універсальності та гнучкості виробництва за рахунок заміни спеціалізованого обладнання. В дисертації запропонована концепція ефективної конверсії, під якою розуміється основна задумка і сукупність конструктивних принципів, якими потрібно користуватися при підготовці і проведенні перепрофілювання воєнного виробництва на випуск цивільної продукції. Запропонована холдінгова автоконверсія через інжиніринг (рис. 5) замість традиційного переозброєння передбачає комплексну конверсію групи оборонних підприємств, здійснюється одночасно і підтримується без розрушення існуючих підприємств, лише за рахунок об'єднання їх наукового і виробничого потенціалу.

Комплексність оформлених інжинірингових об'єднань автоконверсії гарантує великий і стійкий потік замовлень. Скремо кожному із підприємств воєнно-промисловий комплекс не забезпечує такого ефекту і такого портфеля замовлень.

ЛІТЕРАТУРА

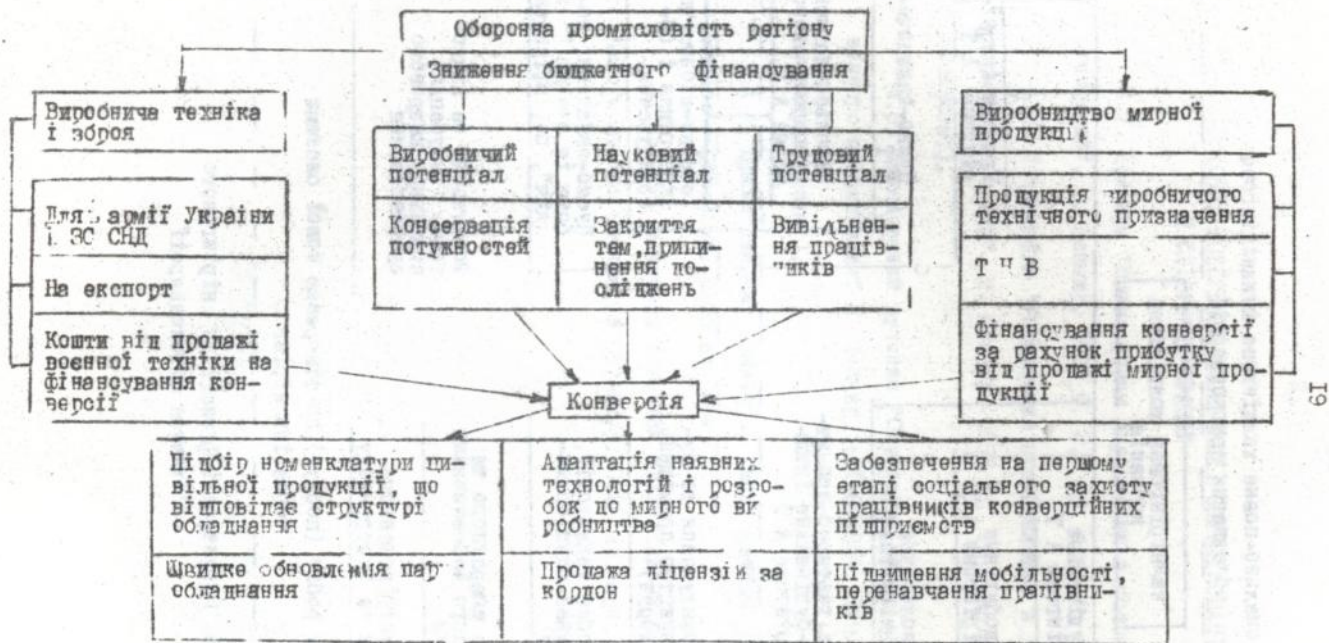

Рис. 4. Конверсія оборонної промисловості регіону

Функціонально-повне холдінгове інжинірингове
об'єднання автоконверсіі

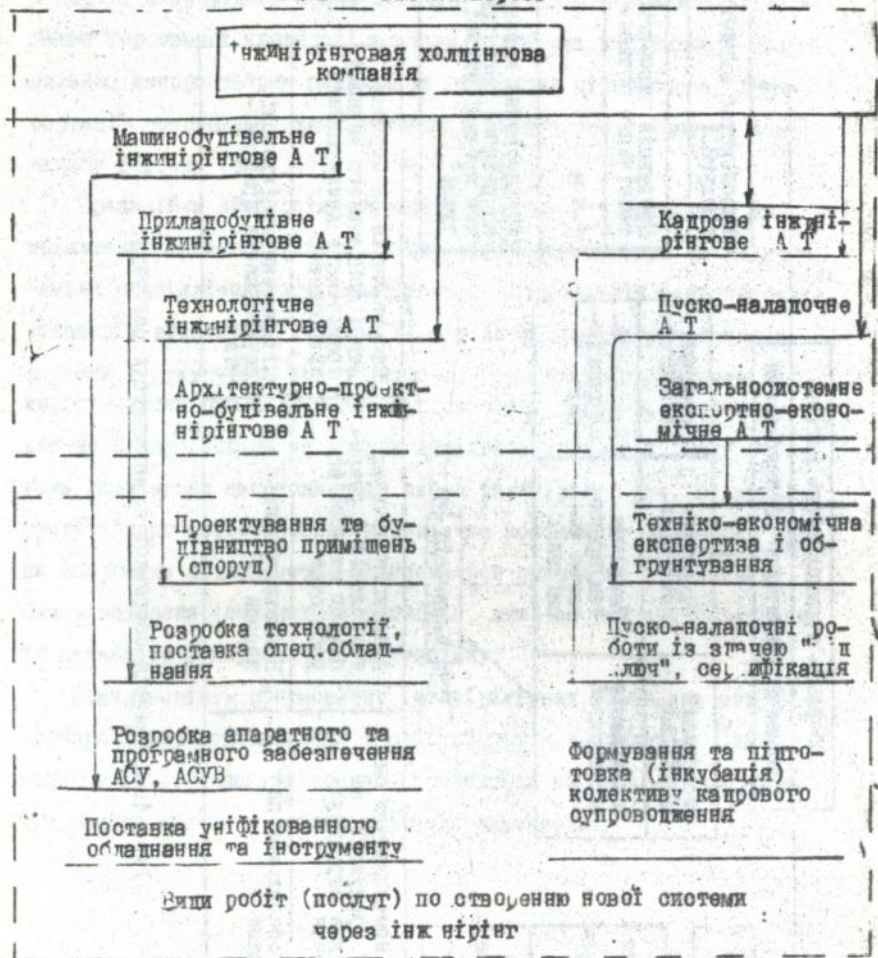

Рис. 5. Структура і функції інжинірингового об'єднання автоконверсіі

4. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ОПУБЛІКОВАНІ
В СЛІДУЮЧИХ ПРАЦЯХ

4.1. Брошура "Новые формы управления в условиях рыночных отношений". М. Машмир, 1992 г. 2,6 др. арк. (у співавторстві).

4.2. Монографія "Управление предприятием в условиях свободной экономики". М. Машмир, 1993 г. 12,5 др. арк. (у співавторстві).

4.3. Депонований рукопис "Стратегия развития производственного объединения" М. Машмир. (41-СД-92). 1992 г. 9 др. арк. (у співавторстві).

4.4. Приватизация: сущность, типы, методы. Информ. листок Одесса № 055-92/р. 0,25 др. арк.

4.5. Формы и методы создания коллективных предприятий. Информ. листок Одесса № 057-92/р. 0,25 др. арк.

Подп. к печати 14.05.93г. Формат 60x84 I/16.
Объем 0.9уч. изд. л. 1,25п. л. Заказ № 1008. Тираж 100 экз.
Гортипография Одесского управления по печати, цех №3.
Лейна 49.

456597

AB 27.505